Nummer 83, december 1999

Tussen Moelingen en Eijsden

Eind 1998 verscheen: Kroniek van een dorp in oorlog Neerpelt 1914-1918
Het dagelijks leven, de spionage en de elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de eerste wereldoorlog.
Schrijver is dr. A. Vanneste, filoloog aan de Universiteit van Antwerpen.

In de pers wordt het boek verdeeld ontvangen: de professor zou onder meer pronken met oud nieuws... Nu, pronken met oud nieuws doet het boek zeker niet. De elektrische draadversperring, ook wel de "draad des doods" genoemd of gewoon "draad" is bij de betrokken grensbewoners wel degelijk bekend. Maar mensen die in 1915, toen de draad geïnstalleerd werd, 15 jaar waren, zijn nu 99 jaar. Daarbij komt dat de gebeurtenissen rond dit "IJzeren Gordijn" in het niet vielen bij hetgeen zich afspeelde in de loopgraven, rond Ieper en de IJzervallei. Na de oorlog verscheen hier en daar in de regionale pers wel eens een artikeltje maar in de traditionele geschiedschrijving over de Eerste Wereldoorlog ontbreekt het onderwerp nagenoeg helemaal. Men kan stellen dat de draad in de vergetelheid geraakt is. Professor Vanneste komt de eer toe het verhaal van de draad weer voor het voetlicht gehaald te hebben. Geen eenvoudig karwei. Vele gemeentearchieven, kloosterarchieven en militaire archieven zijn geraadpleegd. Vijf jaar heeft hij aan dit boek gewerkt. Met veel geduld maar vooral ook met veel liefde. Het is het verhaal van het "kleine leed" aan de grensversperring versus het "grote leed" aan het Westfront.

De ondertitel van het boek luidt: Neerpelt 1914-1918. Hier had evengoed iedere andere plaatsnaam kunnen staan. De redactie van Uit Eijsdens Verleden wil daarom in deze aflevering een aansluiting maken voor wat betreft de grensversperring in Zuid-Limburg, met name tussen Eijsden en Moelingen.

Wanneer op 28 juli 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbreekt, hoopt de dan nog jonge staat België neutraal te blijven. Koning Albert, gehuwd met een nicht van de Duitse Keizer, doet per brief van 1 augustus een dringend beroep op zijn neef om op grond van hun "familiale en vriendschappelijke banden" de gevoelens tegenover zijn land, België, te willen herbevestigen. Immers, op 31 juli kreeg België van de Duitse regering een bericht: geen enkele trein mocht de grens meer over. Dit werd aanleiding tot een algehele mobilisatie: vaders, echtgenoten en zonen werden weggeroepen van huis en haard. In veel gevallen zullen zij nooit meer terugkeren. Duitsland valt op 2 augustus van dat jaar Luxemburg binnen en overhandigt diezelfde dag een verzoek (lees: ultimatum) aan de Belgische regering: Duitsland wil over Belgisch grondgebied trekken onder het voorwendsel een Franse aanval op Duitsland af te slaan. Indien dat niet toegestaan wordt, zal België als vijand beschouwd worden. In de vroege morgen van 3 augustus wordt afwijzend geantwoord op dit "verzoek". Groot is op 4 augustus rond 9 uur 's morgens de opwinding in Moelingen: De Pruisen zouden in aantocht zijn! Enkelen trekken per fiets naar Warsage om zich te overtuigen. Rond 10 uur is het zeker. De schrik verspreidt zich snel door de gemeente en men begint aan vluchten te denken. Moeders halen in allerijl hun kinderen uit school. Mijnheer pastoor doet zijn best de gemoederen te bedaren: hij opent de kerk en zet zijn kudde aan om tot God te bidden. Immers, noch burgerlijke, noch militaire overheid geven de inwoners enige inlichtingen over wat hen te doen staat en de burgemeester is als eerste gevlucht. Wanneer rond 11.30 uur de eerste Duitse soldaten arriveren, is een vierde deel van de (toen) 650 inwoners reeds de grens over.

Twee foto's, gepubliceerd in De Katholieke Illustratie van 5 september 1914. Het bijschrift luidde:"Oorlogsfoto's uit Noord-Oost-België: het door de Duitsers wegens schieten op de troepen geheel verwoeste Belgische dorp Mouland. () interessante kiekjes uit dit schrikkelijk beproefde plaatsje aan de Jeker (sic!), dat de verbitterde Duitsers wegens de sluipmoord op hun soldaten zo goed als geheel in brand hebben gestoken."

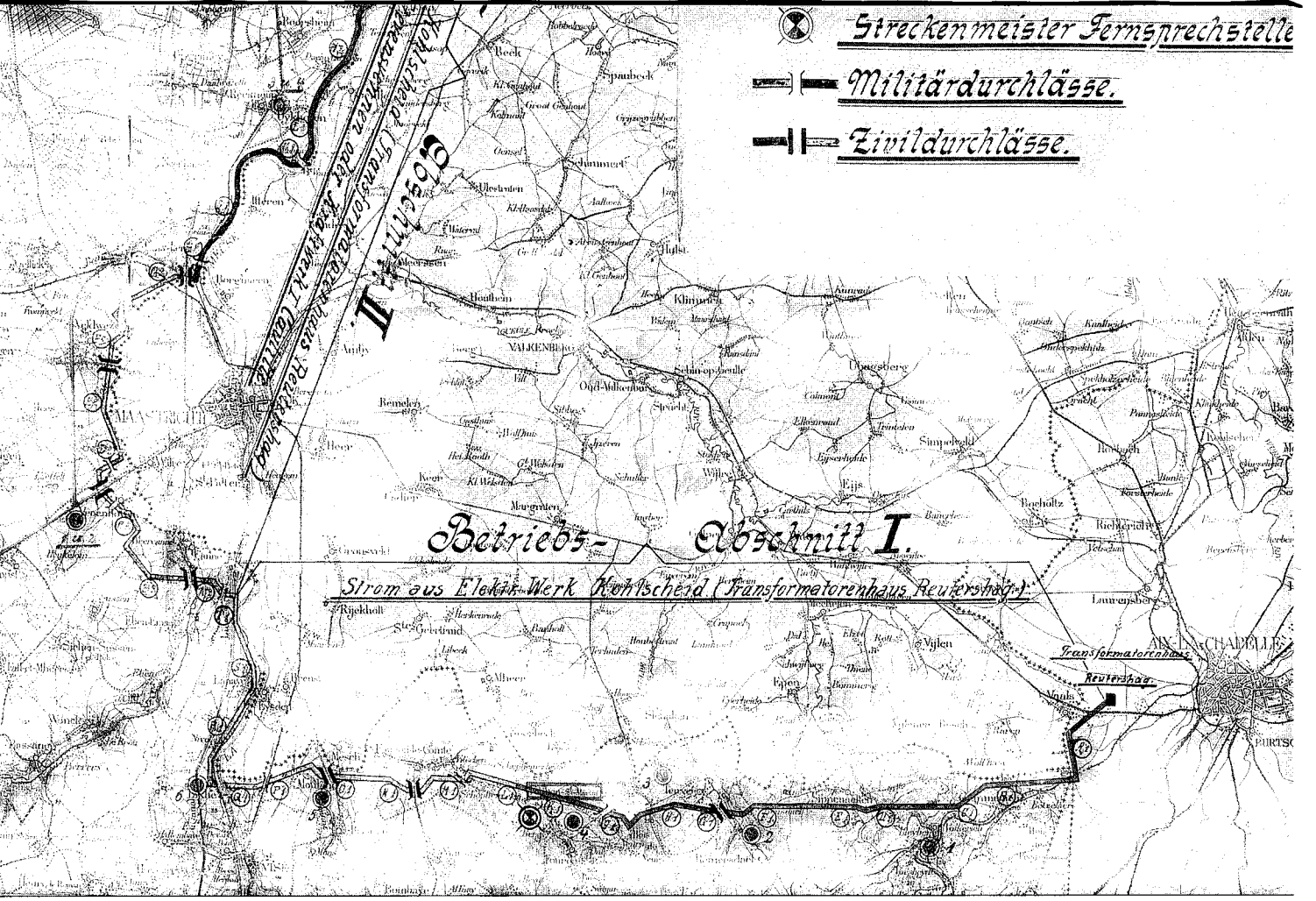

Het tracé van de elektrische draadversperring. Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

Liep die eerste dag tamelijk rustig af, 5 augustus zou er anders uitzien. Vanneste: Aanvankelijk wisten de Duitsers niet zo goed welke politiek ze ten aanzien van België zouden voeren. Moesten ze het land zoveel mogelijk sparen, zodat het na een overwinning zo goed als ongehavend bij Duitsland kon worden ingelijfd? Of moest de Belgische eenheidsstaat gebroken worden door het versterken van de spanningen tussen volksgroepen en klassen zodat het land gemakkelijker overwonnen kon worden?

Het scenario bleek geheel anders te zijn. Het leger had zijn kamp opgeslagen in de uitgestrekte velden tussen Moelingen, 's-Gravenvoeren, Warsage en Berneau. Rond de middag van de vijfde augustus werden de eerste vijf huizen in de as gelegd. Andere huizen opengebroken en geplunderd. Beladen met wijn, likeur, suiker, vlees en boter kwamen de Duitsers naar buiten gekropen. De Belgen hadden de bruggen van Visé en Argenteau doen springen. Om bij Lixhe een nieuwe brug te kunnen slaan, werden ladders, planken, deuren en poorten afgebroken en meegenomen. Paarden werden uit de stallen gehaald om de volbeladen karren te trekken. Hierna restte alleen nog geweld: brand stichten en moorden. Moelingen, Warsage, Berneau en Visé worden in brand gestoken, verschillende burgers weggevoerd en vermoord. Tussen 5 en 18 augustus zullen in Moelingen 63 huizen geheel of gedeeltelijk afgebrand zijn.

Voor de inwoners van Moelingen wordt duidelijk dat vluchten het zekerst is: mijnheer pastoor gaat de gemeente rond om de mensen te waarschuwen. De ligging der gemeente, op enige minuten afstand van het Nederlandse Eijsden, is een geluk voor de inwoners van Moelingen. Het grootste deel der inwoners vindt daar bij familie en kennissen een onderkomen. Maar ook vele anderen zullen later de weg naar Nederland volgen. Nederland dat neutraal is en dit wenst te blijven. België heeft dat ons land niet altijd in dank afgenomen, maar diezelfde neutraliteit biedt voorlopig bescherming en onderdak aan de duizenden vluchtelingen die komen gaan... Vanneste: Overduidelijk blijkt dat onze noorderburen de ontredderde vluchtelingen moedig, waardig en met tomeloze inzet hebben onthaald.

Na 1915 komen de vluchtelingen die door de draad en via Nederland en Engeland naar het front willen. Moelingen, en ook Eijsden, zal daaraan in heel België bekendheid ontlenen. De allerlaatste vluchteling zal tevens, (mogen we het zo zeggen?) de eerste asielzoeker zijn. Op 10 november 1918 presenteert zich keizer Wilhelm II bij de Belgisch-Nederlandse grensovergang in Eijsden. Bij zijn nicht in Brussel hoefde hij niet aan te kloppen, het antwoord op de brief van 1 augustus 1914 was toch echt verkeerd gevallen. De Belgen in de Voerstreek willen, wanneer ze horen van zijn komst, de Duitse keizer te lijf gaan. Maar onze Wilhelmina heeft "courage" en neemt de keizer, zijn gevolg en de wagon met zilver gastvrij op. Het laatste kan nu nog bezichtigd worden in Doorn.

Zoals Vanneste in zijn boek beschrijft, ontstaat om diverse redenen bij de Duitsers de "drang" om de grens van Vaals tot Cadzand hermetisch af te sluiten. Een grens van 180 km lang. Formeel wordt de Nederlandse regering van dit plan in kennis gesteld. Men heeft immers met een neutraal buurland rekening te houden. Maar

het besluit tot afsluiten is dan al genomen en de gedetailleerde plannen liggen reeds klaar. De Nederlandse regering lijkt zich enigszins afzijdig te houden en ziet het aan. We zijn in 1915. Limburg heeft de eer om het eerst aan de beurt te zijn. De werken beginnen april 1915 aan het Drielandenpunt (toen nog Vierlandenpunt!) bij Vaals. Vaals en het Vaalserkwartier - het stukje Aken dat aan Vaals is vastgebouwd - worden van elkaar gescheiden. Vandaaruit is het traject tot aan de Maas 28 km lang. Tot en met 15 juli waren de troepen voor de aanleg van de draad in Gemmenich gelegerd, daarna in Teuven. Op 13 augustus verhuizen ze naar Sint-Martens-Voeren en op maandag 16 augustus trekt de compagnie naar 's-Gravenvoeren. Voltooid was de draad pas toen hij onder stroom gezet werd. Dat gebeurt voor de eerste 18 km, van het Vierlandenpunt tot bij Ottegroven, op maandag 23 augustus. Op zondag 29 augustus 1915 komt de rest (tot aan de Maas) aan de beurt. De stroom die hiervoor nodig is, wordt genomen van de bovenleiding van de lijn Aken-Kohlscheid, onderdeel van de Akense Tramaatschappij. Op drie plaatsen wordt een beek van enig belang gekruist: de Geul bij Sippenaken, de Gulp bij Zinnich en de Voer bij Ketten. Ten behoeve van de bewaking worden bij deze overgangen brugjes aangelegd. Voor burgers zijn er doorgangshekken (zie kaart) bij 's-Gravenvoeren en Teuven. Ze mogen slechts weinig en onder strenge voorwaarden gebruikt worden. De draad, aangelegd op Belgisch grondgebied, volgt niet overal de grens. Een deel van het Belgisch grondgebied komt ingeklemd te liggen tussen de draad en de Nederlandse grens (die ook niet overschreden mag worden!). Gehuchten worden daardoor van hun gemeente en van hun parochie afgesloten. Zo Ottegroven van 's-Gravenvoeren. Maar ook Teuven en Sippenaken liggen in het grensgebied. Het spreekt voor zich dat hiervoor allerlei speciale maatregelen vereist waren en dat dit het leven voor de vele betrokken burgers nog meer ontregelde. Zo moesten jongens uit Teuven langs de Plank en Kattenrot naar de Ursulinen in Voeren om onderwijs te kunnen volgen. Omwille van de uitzonderlijke omstandigheden mochten jongens in een meisjespensionaat! Ook de gewone dagelijkse zaken werden bemoeilijkt: medische zorg, inkopen enz. En natuurlijk was het leven met de draad niet gemakkelijk. Voor de grensbewoners, nog nauwelijks bekend met elektriciteit, was 2000 Volt bijna magisch. In 1915 beschikt in Nederland 13 % van de huishoudens over elektriciteit. In België is dit percentage lager. Vanneste merkt op dat men hier en daar wat meer bekend was met "gloeiende peren".

Vluchtelingen zullen zich blijven aandienen. Langzaam zal het "grensverkeer" weer op gang komen. Aanvankelijk onbeholpen (met de nodige ongelukken), gaandeweg met meer kennis van zaken. Slachtoffers zullen blijven vallen. Wij verwijzen hiervoor naar het ooggetuigenverslag van J. Pelzer uit Moelingen. Hoeveel mensen dodelijk verongelukt zijn is niet bekend. Vanneste schat hun aantal op 500, vluchtelingen én helpers, mensen die hun leven gaven om andere mensen te helpen...

Na de oorlog is voor al deze slachtoffers een gedenkteken opgericht. Voerenaars spreken van het Monument. Het werd opgericht in 1920 aan het kruispunt van de weg naar Beusdael en de bosweg Lochet (Hombourg) en Eperheide. Op een hoogte van 225 meter boven de zeespiegel. Precies daar waar Limburg en Luik hun provinciegrens hebben vastgesteld. Bij de inhuldiging defileerde een groep oud-strijders uit de omliggende gemeenten. Nog geen 25 jaar later zullen de Duitsers (alweer!) het monument met de grond gelijk maken. In 1962 wordt er een nieuw monument geplaatst: een grove arduinblok bijna zo machtig als de overgrote blok in het naburige Gulpen! Werd er ook toen gedefileerd? We weten het niet. Hetgeen we wel weten is dat dan, 47 jaar na de installatie van de draad, de slachtoffers uit de grensstreek niet vergeten zijn. Tijdgenoten zullen bij deze tweede inhuldiging aanwezig geweest zijn. Nu, in 1999 en 84 jaar later, is ook van hen nog maar een enkeling in leven. Maar het monument zal er voor altijd zijn. Als hommage aan de overledenen van toen en als herinnering voor de passanten van nu: herinnering aan het leed dat deze grensversperring veroorzaakt heeft. Leed dat zich telkens opnieuw, elders in de wereld, blijft herhalen.

Trees Jacobs

Het monument voor de slachtoffers van de elektrische draad in het bos tussen Teuven en Beusdael. Op de plaquette boven is een draadversperring te zien met een man die slachtoffer ervan geworden is. Beneden is op de gedenkplaat een kruis met daaronder de volgende tekst gebeiteld: "Aux victimes Belges - Alliés qui decicent ici par le fil electrique 1914 - 1918. Erigé par M. le Comte J. d'Outremont en 1920. Mutilé par les nazis en 40-45 restauré en 1962".
Foto: J.P. Piters, 1999.